

12. Palmer, R. (1992). Wheat and Barley in Mycenaean Society. In J.-P. Olivier (Ed.), *Mykenika. Actes du IXe Colloque international sur les textes mycéniens et égéens (BCH Suppl. 25)*. Athènes: Ecole Française d'Athènes. – P. 173–196.

13. Ventris, M. & Chadwick, J. (1953). Evidence for Greek Dialect in the Mycenaean Archives. *The Journal of Hellenic Studies*, 73, 84–103. DOI: 10.2307/628239.

14. Bartonek, A. (1991). *Gold-rich Mycenae*. Moscow: Science. [In Russian].

15. Lurie, S. (1957). *Language and Culture of Mycenaean Greece*. Moscow – Leningrad : USSR Academy of Sciences Publishing House. [In Russian].

16. Pereshch, V. (2019). Menuwa, ekerawo, rawaketa according to the text of the tablet PY An 724 // *Gileya*, 143(1), 162–165. [In Ukrainian].

17. Pereshch, V. (2014). The term "wanaka" ("lord") in Pylia texts of the Fr series and Un 219 (about the question of the monarchy in Mycenaean Greece). *Journal of Eastern European Law*, 4, 45–52. [In Ukrainian].

18. Polyakova, G. F. (1978). *Socio-political structure of Pylia society (according to Linear B)*. Moscow : Science. [In Russian].

Надійшла до редколегії 02.09.20

V. Pereshch, PhD in History, Associate Professor
The University of Modern Knowledge, Kyiv, Ukraine

RAWAKEJA AND QASIREWIJA ACCORDING TO THE TEXTS OF LINEAR B

This article examines the terms rawakeja (an organization of lawagetas) and qasirewija (an organization of basileis) based on the evidence from documents written in the Linear B script. In an analysis of the Knossos text As 1516, the author finds that these organizations are groups that include a number of men who belong to specific settlements and are headed by lawagetas and basileis, respectively. Given the striking parallelism in this text between rawakeja and qasirewija, the author concludes that these organizations were similar in nature and performed similar functions. The study determined that a basileus, as a local leader, had the people from the area he headed under his control; these people themselves, subordinating to him within this organization, had to perceive him, first of all, not as a palace representative, but as their own, local leader. Analyzing the positions of the rawakeja and qasirewija in the text As 1516, the author concludes that the lawagetas played the same role in the Knossian rawakeja as the basileis played in their local qasirewija, and performed functions similar to those performed by the basileis, albeit on the scale of a metropolitan settlement; in addition, the lawagetas apparently had to coordinate the activities of all the basileis of the state.

The lack of any clear evidence pertaining to the economic activities of rawakeja and qasirewija leads the author to reject the view that the activities of these organizations were related to the economic and craft sphere. Instead, the rawakeja and qasirewija, as groups of adult men recruited on the principle of living in one settlement, and being led by specific leaders, and as those who are dependent on the state, are comparable to the detachments of rowers listed in the An 610 tablet. All this, in turn, allows the author to draw the main conclusion that rawakeja and qasirewija are groups of men recruited by the state for the purpose of involvement in the military sphere.

Keywords: qasirewija, rawakeja, basileus, lawagetas, Mycenaean civilization, Achaean Greece.

УДК 783.8(477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.146.11>

Т. Пшеничний, д-р іст. наук, асист.
ORCID: 0000-0003-2484-2694

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

О. Засадна, канд. мистецтвознавства, старш. викл.
Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Київ, Україна

УКРАЇНІЗАЦІЯ БОГОСЛУЖБОВОГО ЖИТТЯ

У 1917 – НА ПОЧАТКУ 1919 РР.: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ШЛЯХИ ВТІЛЕННЯ

Суспільно-політичні трансформації, викликані українською революцією 1917–1921 рр., підняли на поверхню повсякденного життя актуальні питання не лише політичного характеру, але й культурного і навіть світоглядного. Змагання за державність не могло залишити на маргінесах людської пам'яті й церковну проблематику, яка значної популярності набула не в 1917 р, а лише в 1918 р. Саме в цьому році зароджується та актуалізується автокефальний рух на українському церковному просторі Наддніпрянщини, члени якого заявили про бажання створити Українську Православну Церкву незалежну від Російської Православної Церкви.

Представлено процес українізації літургійного життя як невід'ємну складову автокефального руху. На прикладі діяльності видатних українських композиторів початку ХХ ст. показано їхнє місце у творенні церковних творів українською мовою, які увійшли до української й світової духовної спадщини. Крім того, автори вказують на сплеск просвітницького руху, який був викликаний українізацією церковного життя та його масштаби.

Ключові слова: Українська Православна Церква, Російська Православна Церква, автокефалія, українізація, церковна музика.

Українська церковна традиція – це надбання українського народу. Вона формувалася протягом століть і належить сьогодні до національної культурної спадщини держави. В її основі лежить духовний досвід поколінь, який на генетичному рівні впливає на формування менталітету нації. Цей метафізичний процес виходить за межі людської раціональності та емпіричності, він практично завжди залишається некерованим. Однак є фактори, що можуть вплинути на його скріплення або ж, навпаки, завдати йому руйнації.

Очевидним є той факт, що культурний простір України формувалася під впливом різних чинників. Одним із таких був, звісно, і церковний. Це лише підтверджує, що місце церкви, як авторитетної інституції в житті українського народу, не слід недооцінювати. Радянська історіографія намагалася заперечити цей факт, інтерпретувати його на свій, заідеологізований атеїстичними дог-

мами, лад. Проте крізь призму історичної ретроспективи, маємо чудову нагоду побачити, що значною мірою саме в церковному середовищі вдалося зберегти споконвічні традиції українського народу, його сакральну спадщину, мову. Наочним прикладом є події Української революції 1917–1921 рр. Адже в першій половині ХХ ст. мовне питання стало одним з наріжних каменів українського національно відродження, яке спалахнуло на хвилях революційних подій. Для його досягнення окремі представники тогочасної української еліти згодні були ризикувати, працювати, творити всупереч політичній кон'юктурі доби. Так, це відбулося на українському церковному просторі у тому числі й через українізацію найважливішого – літургійного життя, літургійних творів, богослужбової традиції. Власне, у розкритті цієї тематики і полягає актуальність запропонованої статті. Автори ставлять за мету показати феномен українізації

літургійного життя на українських землях в один із найдраматичніших періодів вітчизняної історії XX ст.

В українській історіографії національні ініціативи українських урядів в умовах революційних подій 1917–1921 рр. розкрито доволі широко [15; 10; 6]. З початком 1990-х рр. наукові горизонти дослідників почали розширятися шляхом охоплення ними досі неактуалізованих проблем. Зокрема, чільне місце стала займати церковно-релігійна проблематика, крізь призму якої науковці намагалися побачити масштаби революційних подій, їхню багатогранність, складову компонентів тощо. До плеяди таких істориків слід віднести В. Ульяновського [16; 17], В. Андрусишина [1; 2; 3] та ін. Кожен з них зробив свій внесок у вивчення складних, дискусійних, забутих або ж сфальсифікованих сторінок Української революції на початку XX ст.

1917 р. став рубежем у новітній історії України. Революційні події активізували в середовищі української інтелігенції ініціативи, які давним-давно осіли на маргінесах суспільної свідомості. Змагання за державність винесли на загальнорелігійну проблематику. В окремих політичних колах Правобережжя та Наддніпрянщини стала зароджуватися концепція церковної автокефалії. У січні 1918 р. вона стала темою обговорення на Першій сесії Всеукраїнського Церковного Православного Собору, що проходив в Києві. Серед ідей собору, зазначає М. Ржевська, "... мала стати легітимізація відокремлення української церкви та українізація обряду богослужіння" [12, с. 64]. Такі мотиви слід розглядати і в контексті протистояння російського та українського церковного руху, який в 1917 р. почав набувати яскравих, відмінних між собою, форм. За матеріалами газети "Слово", що висвітлювала перебіг Собору, про це ж було заявлено делегатом з'їзду П. Соборянином на Першій його сесії: "Історія поставила Собору важливі завдання: (...) надати Церкві національні форми, наблизити її тим до потреб і до розуміння народу (...)" [14, с. 2].

Реакція з боку Української православної церкви на українізацію церковного життя загалом, а богослужбового зокрема, була різноманітною. Від доволі радикальних гасел із критикою в бік її ініціаторів і прихильників, до радикального несприйняття її. Щодо останнього, то ще наприкінці 1917 р. з протестом проти "насильної українізації Южної Росії" [20, арк. 18], виступала адміністрація Київської духовної академії.

Попри всі труднощі, які виникли під час дискусій над темою незалежності вітчизняного церковного простору від Російської православної церкви, Друга сесія Всеукраїнського Церковного Православного Собору все ж таки змінила підхід церковних діячів та окремих політиків на бачення майбутнього української церкви. Без перебільшення можна зазначити, що окремі секційні засідання Собору носили характер жорстких дебатів, учасники яких, часто-густо, не стримували шквалу емоцій у своїх висловлюваннях.

Третя, остання і ключова, сесія Собору стала найбільш значущою для української церкви при пошуку власної національної ідентичності. Її намагалися показати крізь призму різних чинників, зокрема й через очищення національного богослужбового обряду від російських літургійних впливів (мова служіння, мова піснеспівів, мова церковної літератури тощо) [12, с. 61–79]. Так, у листопаді 1918 р. була створена спеціальна Комісія з українізації літургії, на яку покладалася обов'язок реформування церковного співу. До її складу входили як провідні музичні діячі (серед яких К. Стеценко, О. Кошиць, П. Козицький, В. Петрушевський), так і окремі священики (літургісти, кантоністи, викладачі духо-

вних семінарій). Так, перебіг дискусій та обговорень навколо роботи згаданої вище Комісії частково висвітлювалися на сторінках часопису "Слово". Зокрема у № 43 за 22 листопада 1918 р. була розміщена стаття, у якій окремі священики-автокефалісти критикували наспіви Києво-Печерської Лаври, вважаючи їх "надто спотвореними ніконівською реформою 1653 р." [5, с. 1]. Водночас у церковному середовищі набував усе більшої критики так званий знаменний розспів, який, як тоді писалося в газетах, був "...не до вподоби народові українському через свою тягучість" [5, с. 1]. Більше того, музика Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Березовського, а з ними також і окремих російських композиторів, частиною церковних композиторів, а часто і самими церковниками, розцінювалася, як надто театральна, що не відповідає духу церковної служби, східнохристиянській аскетичній харизмі тощо. Іншими словами, критики відзначали її складність для сприйняття, оскільки музика несла інше світоглядно-емоційне наповнення, для розуміння якого необхідна була певна інтелектуальна підготовка.

Зазначеним вище ідеям протистояла позиція іншої групи. Так, О. Кошиць пропонував поєднати київський розспів із народнописанними джерелами, подібно до російського досвіду, зокрема О. Кастальського [8, с. 4]. У свою чергу П. Козицький стверджував, що такими творами "... загальне релігійне почуття богомольців не було задоволене ... [оскільки] закладався асоціативний зв'язок між церковними та світськими настроями" [7, с. 2]. Тому єдиним способом надати українській церковній музиці виразних національних рис, на думку П. Козицького, був шлях, прокладений К. Стеценком – використання "... тих релігійних елементів, що є утворені та утворюються самим народом, тобто колядок і кантів, тих форм, в які вливаються сучасні релігійні переживання й почуття народної душі" [7, с. 2].

Актуальною проблемою, яка обговорювалась під час засідань Комісії з українізації літургійного життя в українській церкві, було введення загальнонародного церковного співу в українських храмах. Згадуваний вище К. Стеценко зазначав: "Я стою за необхідність негайного введення загальних співів у церкві. Це найліпший спосіб українізації церковного співу. При таких співках народ не додержується вивчених гармонічних ходів, а несвідомо творить" [13, с. 4]. Варто зазначити, що ця ідея знайшла своє втілення як у композиторській творчості (у Літургіях К. Стеценка (версії для народного та професійного хорів), П. Демуцького (Літургія для народного хору)), так і безпосередньо у відправах (у київському соборі св. Софії, крім професійного, був заснований "народний" хор – хор із прихожан; ці два колективи по чергого співали на богослужіннях протягом кількох років). Ситуація почала змінюватися із загостренням процесу радянської українізації українських земель у другій половині 1920-х рр.

У кінцевому результаті, одним із ключових наслідків церковних дебатів, які велися під час Першого Всеукраїнського Церковного Собору, стало питання українізації українського православ'я загалом і чітке відокремлення її від російського культурного простору. В анонімному листі до Канцелярії Всеукраїнської Православної Церковної Ради, що була в м. Києві за адресою вул. Володимирська, 24, у період роботи Всеукраїнського Православного Церковного Собору надходили повідомлення із закликом повернути українській церкві національні риси. В одному з них зустрічаємо такі слова, автор яких, на жаль, невідомий: "Всім відомо, що православна церква на Україні зійшла у своєму житті з євангельського ґрунту, і замість того, щоб бути захистом і притулком для тих, що знесилені життєвою пра-

цею і обтяжені скорботами – зробилась в руках пануючих класів зняряддям для поневолення трудових і неосвічених верств населення" [18, арк. 1]. Хто б не був автором цих рядків, але їхній зміст указував на деструктивну роль російського церковного чинника в українському церковному просторі. Обурення викликало і витіснення людей із життя церкви. Свідченням цьому є інший текст із зазначеного вище листа: "... були ж часи, коли українська православна церква дбала про освіту людности, про розповсюдження знань, про науку. Це було тоді, коли церковними справами не одні попи та архієреї займались, як нині, а вся людність" [18, арк. 1].

Ідея українізації церковного життя в молодій Українській Державі, яка наприкінці 1918 р. поринула в чергову політичну кризу, була чи не найбільше викристалізованою з усього спектра ідей, які загострювали національні змагання. У додатку до Київського єпархіального вісника № 5 від 7 (20) травня 1918 р., що друкувалося в друкарні Києво-Печерської Успенської Лаври, зустрічаємо цілу статтю під заголовком "Про українізацію богослужіння" [9, с. 17–20]. У ній, зокрема, зазначалося: "У богослужінні відображається не лише сутність і характер релігійної системи, але разом із тим доволі рельєфно проявляється і сам процес засвоєння релігійних істин свідомістю людини, а іноді навіть переведення цих істин у життя" [9, с. 18]. Доволі жваво українізацію обговорювало населення тогочасного Києва, про що також часто публікувалося в церковній періодиці. Кияни, зокрема, так про неї висловлювалися: "... устремління до українізації богослужіння слід визнати цілком природним. Однак щоб таким же виявилось проведення цієї українізації в життя, потрібна велика обережність. У цій справі, більш аніж де-небудь, слід остерігатися штучності, оскільки штучне перетворення народної свідомості взагалі, а релігійної зокрема, ... в окремих випадках надзвичайно небезпечний процес" [9, с. 19]. Однак такої думки дотримувалися прихильники автономістського руху в українській церкві, які не бажали розриву з Московською патріархією. В українізації вони вбачали руйнування церковнослов'янського музичного літургійного колориту, що також сприймалося у світлі руйнування традицій, на яких виховалося не одне покоління населення міста [9, с. 19].

Урешті-решт, після гарячих диспутів, 4 грудня 1918 р. спеціальна Комісія ухвалила рішення, згідно з яким основою для втілення "не тільки православного, а й національного" церковного співу на Україні були визнані, передусім, побожні пісні (які потрібно було збирати й вивчати), а також канти і колядки. Їхні стилістичні особливості, ішлося в документі, необхідно було використовувати в авторській богослужбовій творчості: "Церковні композитори повинні відокремлювати ті елементи, які уявляють із себе національну рису українського співу, і з них будувати церковну мелодію" [4, с. 1].

Таким чином, на кінець 1918 р. український церковний простір заповнив відверто реформістський рух, у якому провідне місце зайняли тенденції саме українського національного відродження. Для тодішньої політичної та культурної еліти України, ситуація, що розгоралася на суспільній арені, стала явним викликом. Українізація проникала в усі сфери життя народу, ба, навіть в армію. До речі, саме через церковно-релігійний чинник просвітницька робота серед солдатів вітчизняних збройних формувань почала набувати національних тенденцій. Так, на листопадовому засіданні Третьої сесії Всеукраїнського Православного Церковного Собору, коли дискутувалося питання українізації церковного життя, свої думки висловлювало як і військово-духовен-

ство (капелани), так і представники від військових частин (світські особи).

Проте новим етапом реформування українського церковного простору став 1919 р., коли було створено Хорову комісію, яку згодом було перейменовано в Комісію церковних співів. У тому ж таки році, а пізніше й 1920-х рр. її очолювали видатні діячі вітчизняного музичного мистецтва К. Стеценко і П. Козицький. У Центральному державному архіві вищих органів влади України зберігається унікальний документ, що містить інформацію про статус і напрями роботи цієї структури. Зокрема, у ньому читаємо: "Хорова комісія при Церковній раді об'єднаних парахвій м. Києва (утворилась на базі ВПЦР) є вищим органом в усіх справах церковного співу в українських церквах і до компетенції її належить:

I. Організація церковних хорів та об'єднання їхньої діяльності.

II. Розробка, ухвала та видання церковно-музичного репертуару як для хорів, так і для загальних церковних співів.

III. Контроль за діяльністю хорів і регентів" [19, арк. 1].

У цьому документі було чітко визначено ключові напрями діяльності, що їх ініціювала група у складі К. Стеценка, П. Козицького, а згодом і Я. Яциневича. І хоч не всі вони були реалізовані, проте є надзвичайно цінними для створення виразного уявлення про специфіку розвитку та пропагування української духовної музики в період розквіту української культури в буремні часи Української революції. Серед них, перш за все, привертають увагу такі аспекти:

- комісією була запланована організація одного великого хору для чотирьох київських парафій "з метою вивчення однакового матеріалу", що "дасть можливість для урочистих служб Божих, молебнів (...) мати гарний великий хор", "знайомити широке громадянство з найкращими церковно-музичними творами шляхом публічних концертів" [19, арк. 6–7] і сприятиме організації церковних співаків, які до цього часу не мали жодних професійних об'єднань, в ідейне професійне художнє товариство. Більше того, із часом таких уже достатньо фахових співаків планувалося залучати до популяризації ідей Хорової комісії в різних регіонах України: "В разі поширення церковного руху (...) члени хору, на випадок вимог, можуть бути командировані для організації та керування хорами на провінції, як люди, що пройшли добру школу тут у Києві, центрі українського церковного життя" [19, арк. 6–7];

- планувалося проведення творчих конкурсів із наданням переможцям "премії за написання оголошених творів, за розробку українського осьмогласія, Київського розспіву, за цілі служби Божі, молебни..." [19, арк. 6–7];

- за аналогією до фольклористичної праці проєктувалося проведення польових досліджень з метою фіксації автентичних церковних розспівів у різних регіонах України та їхнього подальшого вивчення: "Серед дяків і священників багато є знавців старовинних мелодій і розспівів церковних. Збирання їх, а потім художню обробку необхідно перевести в життя, організувавши етнографічну секцію для запису їх та видання" [19, арк. 7].

Очевидно, що цей процес виявився не таким простим і безконфліктним, як може здатися на перший погляд. Тому Комісія також повинна була за аналогією до цензурних органів колишньої Російської імперії мати функції й права монопольного органу, що дозволятиме або не дозволятиме виконання новостворених піснеспівів в українських соборах. Говорячи мовою документів, маємо нагоду переконатися, що Комісія перебрала на себе всі важелі контролю над церковними хорами "... аби вони (церковні хори – *авт.*) співали у церкві тільки

ті композиції та переложення, які відповідають духові української церкви. Через це репертуар мусить виконуватися лише той, який ухвалить Комісія. Такий порядок сприятиме певній художній чистоті хорового церковного матеріалу і захистить його від забруднення малоцінними або й зовсім невдалими творами" [19, арк. 6]. Зважаючи на історичні обставини епохи, а також і культурні трансформації в українському суспільстві, цей крок був необхідним: організаційний досвід російської церковно-музичної цензури мав бути досить результативним і важливим для ефективності процесів автокефалізації в Україні й відновлення україномовності в усіх сферах церковного життя.

Таким чином, урахувавши весь спектр суспільно-політичних процесів наприкінці 1917 – на початку 1919 рр., можемо констатувати той факт, що українство вперше за багато десятиліть отримало реальний шанс заявити про себе на географічній та політичній карті Європи. Попри доволі нестійку політичну ситуацію, яка змінювалася немов візерунки в калейдоскопі, вітчизняна церковна арена почала зазнавати серйозних змін. Їхні масштаби та наслідки лише з висоти ХХІ ст. можна достойно та об'єктивно оцінити. Попри критику, яка лунає в бік українських урядів доби української революції 1917–1921 рр., усе ж таки заслуговують шани і поваги ті акції, які їм вдалося актуалізувати і втілити в життя. Очевидно і не дарма сучасний історик, професор Гарвардського університету С. Плохій у своїй книзі "Брама Європи" так оцінює один з етапів Української революції, а саме добу Гетьманату П. Скоропадського: "Правління Скоропадського виявилось великим благом для українського державного та інституційного будівництва" [11, с. 277–278]. Проявом цього стало спроба реформування українського церковного життя, шляхом українізації літургійного обряду. Мета заходів до елементарного була проста, однак неймовірно складна для реалізації. За ними стояло питання відокремлення вітчизняного церковного простору від Російської Православної Церкви, яка протягом століть зуміла витворити на території українських земель нову церковно-колоніальну світоглядну систему, здатну захистити "російський православний світ" від "ворогів".

Всеукраїнський Православний Церковний Собор 1918 р., який породив політичні баталії доби, відверто засвідчив присутність в українському суспільстві прошарку населення, яке прагнуло церковної автокефалії для Української Православної Церкви. У зв'язку із цим національна ідея тісно переплелася з християнською традицією народу, оскільки остання була міцно закорінена в національній культурі. Тому українізація богослужбового життя виявилася серйозним новітнім віянням, яке інтегрувалося в культурний та сакральний простір українців. Свідченням цьому є глибока спадщина творців українського музичного церковного мистецтва, зокрема М. Леонтовича, К. Стеценка, О. Кошиця та ін.

Список використаних джерел

1. Андрусишин Б. Церква в Українській державі. Доба Центральної Ради / Б. Андрусишин. – К. : Либідь, 1997. – 200 с.
2. Андрусишин Б. Церква в Українській державі. Доба Гетьмана П. Скоропадського / Б. Андрусишин. – К. : Либідь, 1997. – 200 с.
3. Андрусишин Б. Церква в Українській державі. Доба Директорії УНР / Б. Андрусишин. – К. : Либідь, 1997. – 172 с.
4. Всеукраїнський Православний Церковний Собор. Третя сесія. Комісія Собору (без автора) // Слово. – К., 1918. – № 32. – 7 листоп. – С. 1.
5. Всеукраїнський Православний Церковний Собор. Третя Сесія. Праця комісії Собору. Комісія по українізації служби Божої (без автора) // Слово – К., 1918. – № 43. – 22 листопа. – С. 1.

6. Гай-Нижник П. П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади та національне державотворення / П. П. Гай-Нижник. – К. : Щек, 2010. – 304 с.
7. Козицький П. Новий твір К. Стеценка (музика до православної панихиди) і його значіння, як культурно-музичного явища / П. Козицький // Слово. – К., 1918. – № 30. – 5 листоп. – С. 2-3.
8. Кошиць О. А. До реформи церковних співів / О. А. Кошиць // Слово. – К., 1918. – № 47. – 27 листоп. – С. 4.
9. Об українізації богослуження // Прибавление к "Киевскому Епархиальному Вестнику". – К., 1918. – № 5. – 7(20) мая. – С. 17–20.
10. Пиріг Р. Я. Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Р. Я. Пиріг. – К. : Інститут історії України, 2011. – 336 с.
11. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / С. Плохій. – Х. : КСД, 2016. – 496 с.
12. Ржевська М. Церковна музика Наддніпрянської України кінця 10–20-х рр. XX століття у контексті соціокультурних процесів / М. Ржевська // Українське музикознавство : наук.-метод. зб. – 2001. – Вип. 30. – С. 61–79.
13. Священник Стеценко К. Г. До реформи церковних співів / К. Г. Стеценко // Слово. – К., 1918. – № 46. – 26 листоп. – С. 4.
14. Соборніан П. Перша сесія Церковного Всеукраїнського Собору / П. Соборніан // Слово. – К., 1918. – № 21. – 25 жовт. – С. 2.
15. Солдатенко В. Ф. Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди / В. Ф. Солдатенко. – К. : Парламентське вид-во, 2011. – 568 с.
16. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (Доба Центральної Ради) / В. І. Ульяновський. – К. : Либідь, 1997. – 198 с.
17. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (Доба Гетьмана Скоропадського) / В. І. Ульяновський. – К. : Либідь, 1997. – 318 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3984. – Оп. 1 – Спр. 20. – 10 арк.
19. ЦДАВО України. – Ф. 3984. – Оп. 3. – Спр. 33. – 12 арк.
20. Центральний державний історичний архів в місті Києві. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3872. – 28 арк.

References

1. Andrusyshyn, B. (1997). *Church in the Ukrainian State. Period of the Central Council*. – Kyiv : Lybid. [In Ukrainian].
2. Andrusyshyn, B. (1997). *Church in the Ukrainian state. Hetmanate period P. Skoropadsky*. – Kyiv : Lybid. [In Ukrainian].
3. Andrusyshyn, B. (1997) *Church in the Ukrainian state. UPR directory period*. – Kyiv : Lybid. [In Ukrainian].
4. All-Ukrainian Orthodox Church Cathedral. The third session. Council Commissions (without author). (1918). *Slovo*, 32, 1–6. [In Ukrainian].
5. All-Ukrainian Orthodox Church Cathedral. The third session. The work of the committees of the Council. Commission on the Ukrainization of the Divine Service (without author). (1918). *Slovo*, 43, 1–6. [In Ukrainian].
6. Gay-Nyzhnyk, P. P. (2010). *UNR and ZUNR: the formation of government bodies and national state formation*. – Kyiv : Shchek. [In Ukrainian].
7. Kozytzkyi, P. (1918). K. Stetsenko's new work (music to the Orthodox memorial service) and its significance as a cultural and musical phenomenon. *Slovo*, 30, 2–3. [In Ukrainian].
8. Koshyts, O. A. (1918). Before church singing reform. *Slovo*, 47, 4. [In Ukrainian].
9. About Ukrainization of Divine Services. Supplement to the "Kyivskyi Eparkhialnyi Vistnyk". (1918), 5, 17 – 20. [In Ukrainian].
10. Pyrig, R. Ya. (2011). *The Ukrainian Hetman State in 1918. Historical essays*. – Kyiv : Institute of History of Ukraine. [In Ukrainian].
11. Plokhii, S. (2016). *Gate to Europe. History of Ukraine from the Scythian Wars to Independence*. – Kharkiv : KSD. [In Ukrainian].
12. Rzevska, M. (2001). Church music of the Dnieper Ukraine of the late 10's – 20's of the XX century in the context of socio-cultural processes. *Ukrainian Musicology : Scientific and methodological bulletin*, 30, 61–79. [In Ukrainian].
13. Priest Stetsenko K. G. to the reform of church singing. (1918)., *Slovo*, 46, 1–6. [In Ukrainian].
14. Soboryanin, P. (1918). The first session of the Church All-Ukrainian Council, *Slovo*, 21, 1–6. [In Ukrainian].
15. Soldatenko, V. F. (2011). Revolution period in Ukraine (1917–1920): logic of knowledge, historical figures, key episodes. – Kyiv, Parliamentary publishing house. [In Ukrainian].
16. Ulyinovskiy, V. I. (1997). Church in the Ukrainian State of 1917 – 1920 (Period of the Central Council). – Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
17. Ulyinovskiy, V. I. (1997). Church in the Ukrainian State of 1917 – 1920 (Period of the Hetman Skoropadsky). – Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].
18. Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine, fund 3984, list 1, file 20, 10 sheets.
19. Central State Archives of Supreme Authorities and Governments of Ukraine, fund 3984, list 1, file 33, 12 sheets.
20. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, fund 711, list 3, file 3872, 28 sheets.

T. Pshenychnyi, Dr. habil (History), Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

O. Zasadna, PhD in Art Criticism, Senior Lecturer
Petro Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Kyiv, Ukraine

UKRAINIANIZATION OF THE LITURGICAL LIFE IN 1917–1918

Socio-political transformations caused by the Ukrainian revolution of 1917–1921, made not only political issues relevant but also cultural and even ideological. In the struggle for statehood could not be ignored church problems that became very popular in society not in 1917, but only in 1918. It is this year that the autocephalous movement in the Ukrainian church space of the centre-region, whose members declared their desire to create a Ukrainian Orthodox Church independent of the Russian Orthodox Church, is appearing and actualized.

The article reflects the process of Ukrainianization of liturgical life as an integral part of the autocephalous movement. An example of the activities of Ukrainian composers at the beginning of the 20th century shows their place in the creation of church works in Ukrainian, which became part of the spiritual heritage of Ukraine and the world. In addition, the authors point to the educational movement, which was caused by Ukrainianization of church life and its scale.

The Ukrainian church tradition is the heritage of the Ukrainian people. It has been formed for centuries and belongs today to the national cultural heritage of the state. It is based on the spiritual experience of generations, which at the genetic level affects the formation of the mentality of the nation. This metaphysical process goes beyond the limits of human rationality and empiricity and is practically not always guided.

Domestic cultural space of Ukraine was formed under the influence of various factors. One of them was the church. The place of the church in the life of the Ukrainian people, of course, should not be underestimated. Soviet historiography attempted to deny this fact, to interpret it in its own, ideologically atheistic dogmas, and order. However, from a historic retrospective, today we have a great opportunity to see that, to a large extent, it was in the church environment that we managed to preserve the original traditions of the Ukrainian people, its sacred legacy, language.

The authors aim to show the phenomenon of Ukrainianization of liturgical life in Ukraine in one of the most dramatic periods in the national history of the twentieth century. 1917 became the frontier in the modern history of Ukraine. Revolutionary events intensified the initiatives of the Ukrainian intelligentsia that long settled on the margins of social consciousness. Competitions for statehood brought to the general church-religious issues. The All-Ukrainian Orthodox Church Council in 1918, which gave rise to political battles of the time, frankly testified to the presence in the Ukrainian society of the population who sought ecclesiastical autocephaly for the Ukrainian Orthodox Church. In this regard, the national idea was closely intertwined with the Christian tradition of the people, since the latter was firmly rooted in national culture.

Despite all the difficulties that arose during discussions about the theme of the independence of the domestic church space from the Russian Orthodox Church, the Third, the last and the key, the session of the Council became the most significant for the Ukrainian church in the search for its own national identity. She was tried to show through the prism of various factors, in particular – spiritual music and liturgical ritual. Thus, a special Commission on Ukrainianization of the Liturgy was created, which considered the reform of church chants, which included both leading musicians and priests. An urgent issue that was discussed during the meetings of the commission on the Ukrainianization of liturgical life in the Ukrainian church was the introduction of universal church singing in Ukrainian churches.

Ultimately, one of the key consequences of the church debate during the First All-Ukrainian Church Council was the question of Ukrainianization of the Ukrainian church in general and its clear separation from the Russian cultural space.

Thus, analyzing the entire spectrum of socio-political processes at the end of 1917 – early 1919, we can state the fact that for the first time in many decades Ukrainians have had a real chance to declare themselves on the geographical and political map of Europe.

Keywords: Ukrainian Orthodox Church, Russian Orthodox Church, autocephaly, ukrainianization, church music.

УДК: 94:325.54+327(450)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.146.12>

В. Саварин, асп.

ORCID: 0000-0003-1756-4737

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

АЛБАНСЬКА ІМІГРАЦІЯ В ІТАЛІЮ В 1990-Х РОКАХ

Розглядаються передумови, перебіг та наслідки двох хвиль албанської міграції до Італії в 1990-х роках. Зроблено спробу систематизації підходів до вирішення міграційної кризи урядом Італії, та окреслено міжнародну співпрацю в рамках двосторонніх італійсько-албанських угод і міждержавних операцій. Резюмуючи, автор доходить висновку, що підходи еволюціонували між двома хвилями міграції та дали поштовх до створення нової системи реагування на нелегальну міграцію.

Ключові слова: Італія, імміграційна політика, албанська імміграція, міграційна криза, біженці, Адріатичне море.

Італія розташована в центрі Середземномор'я і розташована на перетині економічних і міграційних шляхів. Незважаючи на це, італійську міграційну політику до кінця ХХ ст. формували її статус як країни еміграції. Науковці сходяться на думці, що Італія перетворюється на країну імміграції тільки у 80-х рр. ХХ ст. Такий висновок підтверджується тим, що перше законодавче врегулювання імміграційних процесів Італії було оформлено в Законі № 943 лише в 1986 р. [8].

Італія у зв'язку із своїм географічним положенням та стабільною економічною ситуацією у 90-х рр. опиняється в епіцентрі міграційних потоків з Балкан. Албанська криза 90-х рр. стала першим викликом для італійської імміграційної системи. Остаточний крах комуністичного режиму в Албанії спричинив масову міграцію населення цієї країни, яке великими потоками прибувало до італійських портів. Цей факт змусив італійське політичне керівництво вибудовувати нову тактику співпраці із сусідом, з яким до того не було жодних відносин. Крім того, уряд Італії мав шукати шляхи знаходити розв'язання проблеми щодо розміщення та юридичного оформлення осіб, які в нелегальний спосіб перетинали італійський кордон.

Дослідження стратегії дій італійського уряду, а також реакцій суспільства та преси є важливим для розуміння імміграційної системи, яка вибудовувалася на базі цього досвіду та формувала італійську політику з цього питання в майбутньому.

Історіографія вивчення питання албанської імміграції є досить широкою, наприклад, в університеті Суссексу сформувався потужний інститут з дослідження даного питання. За редакцією Центру міграційних досліджень було видано колективну працю, в якій розглядаються причини, хронологія та теоретичні основи міграції, а також досвід мігрантів у країнах прибуття, у тому числі Італії [5]. Протягом більше двадцяти років албанську імміграцію досліджує професор Рассел Кінг. У своїх працях він звертає увагу на соціальні та економічні питання. Саме цей науковець вважається автором поділу албанської міграції на 4 хвилі: 1990 рік – активні спроби виїзду через посольства, 1991 рік – масові виїзди морським шляхом, 1997 рік – міграція, спричинена економічною кризою, 1999 рік – міграція, спричинена